

Ігор КОЛЯДА,
НПУ ім. Драгоманова

УРОК: КИЇВСЬКА ДЕРЖАВА ЗА ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО (7 кл.)

Варіант I

Мета: Ознайомити учнів зі змінами, що відбулися в Київській державі за часів правління Ярослава Мудрого, з'ясувати значення діяльності князя для розвитку давньоруської держави.

Завдання:

1. Розглянути внутрішню і зовнішню політику Я.Мудрого, з'ясувати її мету, напрямки, наслідки і результати.

2. Формувати і закріплювати вміння працювати з текстом історичного джерела, аналізувати писемні джерела, давати характеристику історичним діячам, розкривати значення їх діяльності в історичному процесі.

3. Формувати історичний світогляд учнів, виховувати інтерес та повагу до історичного минулого українського народу.

Основні уявлення і поняття теми уроку.

Уявлення:

- зростання території держави;
- рівень розвитку держави;
- збірник законів;
- законотворча діяльність;
- форми залежності селян;
- Київська держава часів Я.Мудрого.

Поняття:

- ранньофеодальна держава;
- холоп;
- смерд;
- закуп;
- тіун;
- під'їздний;
- ізгой;
- рядович;
- закон;
- огнищанин;
- челядник.

Тип уроку: Урок формування умінь і навичок (урок-практикум).

Обладнання:

- Підручник Р.Д.Лях, Н.Р.Темірова. «Історія України» 7 кл.;
- Хрестоматія з історії України (посібник для 7—11 кл.);
- Коляда І.А., Шиманська І.Ф. «Історія України в завданнях, запитаннях та ілюстраціях». 6—7 кл.;
- Атлас «Історія України 6—7 кл.»;
- Історія України в особах IX—XVIII ст., К., 1993 р.

Наочність.

Дидактична: першоджерела, таблиці.

Ілюстративна: портрет Я.Мудрого (скульптурна реконструкція); портрет Анни Ярославівни; зображення Києво-Печерської Лаври, Софіївського собору, Золотих воріт; картина «Князь Ярослав виряджає свою доньку Анну у Францію»; фрескове зображення сім'ї Ярослава Мудрого.

Хід уроку.

План:

1. Київська держава в середині X ст.
2. Державна діяльність Я.Мудрого:
 - а) внутрішня політика;
 - б) зовнішня діяльність.
3. Перший збірник законів «Руська Правда».

I. Оголошення теми уроку.

Вчитель:

«Сьогодні на уроці ми розглянемо, як далі розвивалась Київська держава. Цей період її розвитку тісно пов'язаний з великим київським князем Ярославом Мудрим, ушлавленим у віках.

Але, перш ніж розглянути Київську дер-

жаву за часів Я.Мудрого, давайте пригадаємо, що собою являла держава його батька, князя Володимира».

II. Актуалізація опорних знань.

Київська держава у середині X ст.

1. Аналітична бесіда.

— Як зросла територія руської держави за Володимира Великого?

— Покажіть на карті кордони його держави (атлас «Історія України» 6—7 кл.).

— Давайте згадаємо, які заходи здійснив Володимир для зміцнення держави, як князь упорядкував управління державою?

— Яка реформа Володимира мала найбільший вплив на подальший розвиток Київської держави?

— Яке значення мало запровадження християнства на Русі?

— Згадайте, коли помер Володимир Великий?

Висновок: *Отже, держава князя Володимира стала найбільшою у Європі, простягалася від Карпатських гір до Кавказу і Волги, досягла високого рівня військової могутності, економічного розвитку і культурного піднесення.*

III. Вивчення нового матеріалу

Внутрішня політика.

1. Сюжетна розповідь вчителя про міжособну боротьбу синів Володимира.

Останні роки життя князя Володимира не були спокійними роками старця, що відпочивав, доживаючи свого віку. Проти його влади повстали сини: прийомний син Святополк, прозваний народом Окаянним за вбивство братів своїх, та Ярослав, рідний син, що у десятирічному віці був посаджений батьком правити у Новгороді.

Для вгамування непокірного сина Ярослава старий Володимир почав готувати похід, але раптово помер.

Звістка про смерть батька приголомшила Ярослава. Він скликав віче, на якому повідомив новгородцям про те, що вночі отримав звістку від своєї сестри Преслави про смерть батька і утвердження на Київському столі свого брата Святополка, який, прагнучи посилити свою владу, убиває зведених братів (на той час були вбиті Борис, Гліб, Святослав). Забувши давні кривди, новгородці зголосилися допомогти князеві в його боротьбі з братовбивцем. Як сповіщає літописець, Ярослав зібрав у Новгороді тисячу варягів та сорок тисяч інших воїнів і виступив проти Святополка.

Боротьба між братами тривала декілька

років з попереми́нним успіхом, але остаточно переми́г Ярослав. Це сталося під час вирішальної битви на річці Альті у 1019 р.

Але княжі міжусобиці на Русі не закінчилися. Брячислав, князь Полоцький, напав на Новгород, полонив багато людей. Ярослав перестрів його в дорозі, розгромив і змусив присягнути йому на вірність.

Через два роки боротьба розгорнулася між Мстиславом Тмутараканським та Ярославом. Досвідчений воїн та полководець Мстислав вщент розгромив ярославове військо, самому київському князю довелося тікати до Новгорода.

Проте на Ярослава чекала несподіванка: прибули посланці від брата Мстислава і передали послання князя: «Брате, ти старший. Вертайся до Києва і князюй собі над правобережною частиною. А я буду князем лівобіг Дніпра».

У 1026 р. між братами було укладено мирну угоду, за якою вони поділили Русь між собою на окремі володіння по Дніпру: Ярослав став княжити у Києві, а Мстислав — на Лівобережжі з центром у Чернігові. Як повідомляє літописець, стали вони обидва жити «у братолюбстві й злагоді, припинились усобиці, заколот, була тиша в Землі Руській».

В 1036 р. Мстислав помер, і Ярослав Володимирович став, за виразом Нестора-літописця, «самовладцем Руської Землі».

2. Робота з джерелом («Літопис Руський» — хрестоматія, С. 34, 1 абзац).

Багато зробив князь для розбудови Києва. Ось як повідомляє про це «Літопис Руський»:

«В літо 1037 р. заклав Ярослав город великий Київ, а біля нього Золоті ворота. Заклав і церкву митрополичну на честь Святої Софії, премудрості Божої, і потім на Золотих воротах кам'яну церкву Святої Богородиці Благовіщення... Після цього заснував монастир Святого Георгія і Святої Ірини».

За свідченням сучасника, «славне місто... Київ величністью, як вінцем, увінчав».

— Як ви гадаєте, чому князь приділив таку увагу розбудові Києва?

— Назвіть, які пам'ятники культури епохи Ярослава збереглися до сьогодні?

Навколо «міста Ярослава» (територія якого порівняно з «містом Володимира» зросла у 7 разів) було зведено потужні укріплення: їх довжина сягала 3,5 км, висота земляних валів — 14 м, товщина в основі — 30 м. Рови, що могли заповнюватися водою, були 13—18 м завширшки.

На берегах Дніпра виріс «новий Константинополь» зі своєю Софією. Золотими воротами, храмами Св. Ірини та Георгія. Недарма німецький хроніст др. пол. XI ст. Адам Бременський називав Київ суперником Константинополя.

3. Робота з текстом підручника (С. 55, 2 абзац зверху).

— Як ви гадаєте, яку мету переслідував князь, засновуючи Київську митрополію?

— Про що свідчить факт, що за Ярослава вперше митрополитом Київським був призначений місцевий церковний діяч?

Висновок: Отже, мета даного акту — зміцнити владу князя, підпорядкувавши йому церкву.

4. Історична задача.

— Яка сторона діяльності Я.Мудрого висвітлюється у тексті?

Ярослав: «То скільки ж книг сьогодні вже готові. І чи багато почали писати?»

Сильвестр: «Готові 5 книжок, великий княже: «Злата цепь», «Слова святих отців», «Кузьми Индикоплова мандрування». Ця книга дуже рідка й дорога, «Діяння Дігенія Акритя» і «Шестоднів» болгарського попа».

Ярослав: «Великий труд, спасибі мудрий отче. Корисних книг замало ще у нас, і добрій князі більше я радію, ніж золоту в коморі».

5. Робота з джерелом («Літопис руський» — хрестоматія, С. 34, 3 абзац).

«...І до книг він мав нахил, читаючи (їх) часто вдень і вночі.

І зібрав він писців многих, і перекладали вони з гречизни на Слов'янську мову і Письмо (святе), і писали багато книг.

І придбав він (Книги), що ними поучаються віруючі люди і втішаються ученням Божественного Слова...

...Ярослав же сей, як ото ми сказали, любив книги і, многі списавши, положив (їх) у церкві Святої Софії, що її спорудив він сам».

— Навіщо князеві знадобилась така велика кількість писців? Як це пов'язано з освітою?

Отже, Ярослава можна назвати засновником книжності і вченості на Русі. Він відкривав школи, бібліотеки (сам князь мав одну із найбільших бібліотек у світі, таємниця місцезнаходження якої і сьогодні залишається нерозкритою вченими), перші лікарні при монастирях.

Високий злет давньоруської культури і книжності в роки князювання Ярослава оспівується Нестором у таких словах: «Вели-

кою буває користь від навчання книжного. Це — річки, що напоюють весь світ, це — джерела мудрості».

Можливо, саме ці слова, та й уся загалом розповідь літописців про любов Ярослава до вченості та мудрості дали привід прийдешнім поколінням наректи його Мудрим.

6. Робота з таблицею «Внутрішня політика Я.Мудрого»

Таблиця

Мета	
Заходи	
Результати і наслідки	

Зовнішня діяльність

1. Робота з текстом підручника (С. 54)

Читаємо статтю і заповнюємо таблицю:

1022 р. — Похід Ярослава на Берестя.

1031 р. — Похід у червенські землі.

1036 р. — Похід на ятвягів.

1038 р. — Похід на Литву.

1040 р. — Похід на Візантію.

1043 р. — Битва з печенігами під Києвом

2. Робота з картою (атлас «Історія України» 6—7 кл.).

3. Робота з джерелом (М. Аркас, «Історія України-Руси», СС. 48—49).

Ось як пише про деякі аспекти зовнішньої політики Микола Аркас:

«Ярослав мислив зміцнити свій рід і звеличити його, а задля того він одружив сина свого Всеволода із дочкою імператора грецького Константина Мономаха, дочку свою Єлисавету оддав за норвезького короля Гаральда, другу дочку Анну — французького короля Генріха I; рідна сестра його Преслава була за королем польським Казиміром, а сини його — В'ячеслав та Святослав — держали німецьких князівен».

— Про що свідчили ці династичні шлюби рідних князя Ярослава?

Крім того, князівська столиця не раз ставала місцем притулку для можновладних вигнанців: недобрі часи для себе перебував у Києві вигнаний з батьківщини норвезький король Олаф II Святий; його син Магнус взагалі виховувався у Києві; сини вбитого короля Англії — Едмунд («Залізний бик») та Едвард переховувалися в Києві.

Висновок: Отже, з іншими державами Ярослав прагнув підтримувати добросусідські (зв'язки) відносини. У зовнішній політиці він надавав перевагу дипломатії та династичним

шлюоам, а не сили зброї. Королі європейських держав вважали за честь вступити в родинні зв'язки з київським князем.

4. Робота з таблицею «Зовнішня політика Я.Мудрого».

Таблиця

Мета	
Заходи	
Результати і наслідки	

IV. Перший збірник законів «Руська Правда».

Але найважливішим актом державотворення часів Ярослава був запис у єдиний збірник законів держави, що здобув назву «Руська правда».

(Закон — це письмовий документ, в якому зазначені права і обов'язки людей.)

1. Робота з історичним джерелом.

1) Історична довідка про «Руську Правду» (заздалегідь дається завдання учню підготувати інформацію про дату створення і автора даного документу);

2) аналіз змісту окремих статей:

«1. Якщо уб'є вільна людина вільну, то за нього мають право помститися брат за брата або син за батька, або батько за сина, або сини брата та сестри; якщо хто з них не бажає або не має можливості помститися, то нехай одержить 40 гривень за вбитого...»

...6. Якщо палець відрубає у будь-кого, то сплатити потерпілому 3 гривні за кривду.

...12. Якщо хтось вкраде чужого коня, або зброю, або одяг, або знайде крадене у своїй общині, то дістає своє та 3 гривні за кривду.

...16. Якщо холоп ударить вільного чоловіка та сховається в хоробах свого пана, а той не хоче його видати, то залишає холопа в себе і сплачує скривдженому 12 гривень; а потім, якщо де зустрине побитий кривдника холопа, то має право побити його».

— Які групи населення згадуються у документі?

— Чим пояснюється дозвіл кривавої помсти за вбитого родича? Заміна кривавої помсти грошовим штрафом?

3) Пригадуючи матеріал історії середніх віків, порівняйте «Салічну правду» франків і «Руську Правду».

«Салічна правда» (судебник, який регулював стосунки у франкській державі, складений і записаний між 507 і 511 рр.):

«Якщо хто вкраде бика або корову з телям, присуджується до сплати 35 солідів.

Якщо хто спалить комору або клуню з хлівом, присуджується до сплати... 63 солідів.

Якщо хто вкраде раба, коня або запряжену тварину, присуджується до сплати 30 солідів.

Якщо хто позбавить життя і буде викритий, присуджується до сплати 20 солідів.

Якщо хто позбавить життя людину, яка перебуває на королівській службі... присуджується до сплати 600 солідів».

Руська Правда:

«Якщо уб'ють огнищанина навмисно, то вбивця платить за нього 80 гривень..., а за князівського під'їздного... платить 80 гривень...

А за вбитого князівського тіуна — 80 гривень...

А за вбитого смерда або холопа — 5 гривень...

А за князівського коня... 3 гривні, а за коня смерда — 2 гривні... І якщо вкраде чужого раба чи рабину, то він платить за образу 12 гривень...»

— Які групи населення розрізняє «Руська Правда»?

Огнищанин — головний управитель княжого двору, боярин.

Під'їздний — збирач оброку, данини для князя.

Тіун — управитель княжого дому.

Смерд — селянин, що володів земляним наділом і сплачував князю данину

Холоп — селянин, що не мав свого господарства і знаходився в повній залежності від феодала.

Крім того, були ще такі групи сільського населення:

Закуп — селянин, що потрапив у залежність до феодала, беручи у нього позику.

Рядович — селянин, який уклав з боярином договір («ряд») про тимчасову роботу на нього.

— З чого видно відмінності у становищі різних груп?

— Чиї інтереси захищають ці закони?

— Які суспільні відносини вони відображають?

— Що дає «Руська Правда» як історичне джерело для розуміння життя Київської Русі?

— Чому постала необхідність прийняття такого збірника законів?

— Порівняйте значення прийняття християнства і значення запровадження «Руської Правди» для Київської Русі.

Сюжетна розповідь про смерть Ярослава Мудрого.

За вікнами княжого терема бився холодними крилами вітер. Він ніс лютневу холоднечу й тривогу. Ярослав лежав заглиблений у останні земні думки. Потім звів погляд на вікно, за яким була темрява... Ранок після 20

лютого 1054 р. на Русі вже починався без князя Ярослава.

Помер князь у досить похилому для середньовіччя віці — у 76 років. Літописець свідчить про поховальний обряд так: «Поли за звичаєм піснеспіви співали, і плакали за ним люди. І принесли і поклали його в мармурову раку в церкві святої Софії».

Мармуровий саркофаг з останками князя і його дружини стоїть і нині в Софіївському соборі, а сам храм святої Софії є вічним пам'ятником великому руському князю.

Літописець, вказуючи на значення діяльності князів Володимира та Ярослава писав:

«Як то буває, що один зоре землею. Другий засіє, а третій жне та їсть багаті овочі. Так і тут: батько Ярослава зорав та зрушив землю, просвітивши хрестом, Ярослав, Володимирів син, засіяв книжними словами серце вірних, а ми жнемо, користуючись з книжної науки».

Домашнє завдання.

— Як ви гадаєте, який етап свого розвитку переживала Київська держава в роки князювання Ярослава Мудрого?

Доведіть свою думку за допомогою фактів.

Домашнє завдання.

1. Як, на вашу думку, ставиться автор літопису «Повість минулих літ» до Ярослава? Обґрунтуйте свою думку.

2. Доведіть, що за князювання Ярослава Мудрого Київська держава досягла найбільшої могутності.

3. Яке значення мало створення зводу законів «Руська правда»?

Варіант II

Мета: Ознайомити учнів із змінами, що відбулися в Київській державі за часів правління Ярослава Мудрого, з'ясувати значення діяльності князя для розвитку давньоруської держави.

Завдання:

1. Розглянути внутрішню і зовнішню політику Я.Мудрого, з'ясувати її мету, напрямки, наслідки і результати.

2. Формувати і закріплювати вміння працювати з текстом історичного джерела, аналізувати писемні джерела, давати характеристику історичним діячам, розкривати значення їх діяльності в історичному процесі.

3. Формувати історичний світогляд учнів.

Основні уявлення і поняття теми уроку.

Уявлення:

— Зростання території держави;

— Рівень розвитку держави;

— Збірник законів;

— Законотворча діяльність;

— Форми залежності селян;

— Київська держава часів Я.Мудрого.

Поняття:

— ранньофеодальна держава;

— холоп;

— смерд;

— закуп;

— тиун;

— під'їздний;

— ізгой;

— рядович;

— закон;

— огнищанин;

— челядник.

Тип уроку: Урок з активними формами навчання (урок-подорож по «Місту Ярослава»).

Обладнання:

Підручник Р.Д.Лях, Н.Р.Темірова, «Історія України», 7 кл.;

Хрестоматія з історії України (посібник для 7—11 кл.);

Коляда І.А., Шиманська І.Ф. «Історія України в завданнях, запитаннях та ілюстраціях». 6—7 кл.;

Атлас «Історія України 6—7 кл.»;

Історія України в особах. IX—XVIII ст., К., 1993 р.

Наочність.

Дидактична: схеми, таблиці, тести, завдання.

Ілюстративна: Одяг і зброя у X—XI ст.; зображення Києво-Печерської Лаври, Софіївського собору, Золотих воріт; картина «Читання Руської Правди перед княжим палацом».

Хід уроку.

Підготовчий етап.

1. Обирається і оголошується учням тема.
2. Розробляється маршрут, визначаються зупинки.

3. Розробляється схема роботи на станціях.

4. Обирається час подорожі (середина XI ст.).

I. Вступна розповідь екскурсовода (обирається заздалегідь із учнів).

Кожне століття залишило в історії міста Києва неповторний слід. Однак були періоди, коли столиця Давньої Русі розвивалась і бу-

дувалась особливо швидкими темпами. Один з таких періодів відноситься до часів князювання Ярослава Мудрого. Отже, пропоную вам відвідати Київ часів Ярослава Мудрого, тобто, перенестися в XI ст.

Авторитет держави завжди багато в чому залежить від обличчя її столиці, тому Я.Мудрий докладав усіх зусиль для прикрашення і зміцнення Києва. Ось як описує будівничу діяльність Ярослава літописець: «Заложив Ярослав Місто велике в літо 1037 р., заложив Золоті ворота і церкву Св. Софії... монастир Св. Георгія і Св. Ірини...».

Місто, яке збудував Ярослав, у 7 разів перебільшувало місто Володимиря. Ярослав теж оточив нове місто валом, перед яким знаходився глибокий рів, а сам вал доповнювала висока дубова стіна.

В місто Ярослава вело четверо воріт: Лядські, Жидівські, Угорські і Золоті.

Отже, перша наша зупинка —

II. Золоті ворота

— одна з найстаріших пам'яток історії, архітектури, залишки якої дійшли до нашого часу.

1. Продовжіть речення:

Золоті ворота служили... (головним в'їздом у місто).

Через ці ворота Київ:

- а) приймав гостей і іноземних послів;
- б) проїжджали купці;
- в) урочисто в'їжджали і виїжджали князі.

Золоті ворота побудували у:

- 1019 р.
- 1036 р.
- 1037 р.
- 1054 р.

2. Давайте відповіді на запитання:

— Чому парадний в'їзд у Київ має назву Золоті ворота? (Так названий парадний в'їзд у Константинополь.)

— Золоті ворота представляють собою 3-, 2-, 4-ярусну споруду?

— Чому Золоті ворота називають символом незалежності столиці? (Бо їх захоплення означало взяття Києва.)

III. Софіївський собор.

Бліц-питання.

— На честь якої події збудовано Софіївський собор?

— Згадайте, що відбувалося у зазначених нижче роках (заповніть таблицю, записавши проти кожної дати подію)

- 1022 р. ...
- 1031 р. ...
- 1036 р. ...
- 1038 р. ...
- 1040 р. ...

1043 р. ...

«...дивна і славна всім оточуючим країнам!», — вигукнув митрополит Іларіон.

— Про який храм так сьвально відгукнувся митрополит?

— Від якого грецького слова походить назва собору? Що воно означає?

— Ким побудовано Софіївський собор?

— Де збиралось київське віче?

— Хто був першим руським митрополитом?

— Які види образотворче мистецтва слугували у соборі «Біблією для неписьменних»?

Історична задача.

Перед вами опис однієї із храмових мозаїк. Назвіть її.

«За вімою — головна апсида. Навколо неї — великий грецький напис, який облямовує зображення Богоматері висотою в 5.45 м. Це найбільша фігура в усьому давньоруському мистецтві. Богоматір зображено з суворим обличчям і заглибленим у себе поглядом, з піднятими вгору руками, як заступницю людей. Вона у синьому хітоні, поверх якого накинута пурпуровий плащ-мафорій, в яскраво-червоних чобітках, наче виходить із золотого сліпучого мозаїчного тла апсиди...»

— Яку ще назву має мозаїчна ікона Божої Матері в Софіївському соборі?

— Які історичні особи Київської Русі пізніше були оголошені святими?

— Які архітектурні пам'ятки часів Київської Русі збереглися на Україні до теперішнього часу?

— Де знаходилась найбільша майстерня по писанню книжок?

— Що символізував собою Софіївський собор?

Вже в XI ст. сучасники оцінили Софіївський собор як видатний твір мистецтва. Перший руський митрополит Іларіон писав про нього: «Церковь дивна и славна всем округним сторонам, яко же ина на обрацається во всем земнем от востока до запада».

За свою багатотисячолітню історію собор пережив навали ворогів, пограбування, часткові руйнування, ремонти і перебудови.

В результаті науково-дослідних і реставраційних робіт, які ведуться в наш час, створено реконструкцією первісного вигляду Софіївського собору.

IV. Києво-Печерська Лавра.

1. Вставте пропущені слова:

Печерський монастир виник у ... ст.

Засновниками Печерського монастиря були...

Спочатку виникли ... печери, а потім...
Головною спорудою наземного монасти-
ря був...

Мощі — це...

Перші монахи оселилися у...

2. Правильний вислів чи ні?

— Першу печеру вирив Антоній, а потім в ній поселився Іларіон.

— При монастирі була бібліотека, якою користувалися Никон і Нестор, створюючи першу історію Русі.

— Антоній постриг двох придворних Ізяслава — Варлаама і Єфрема.

3. Дайте відповідь на запитання:

— Хто вважається найпершим з українських ченців і засновником великого монастиря у Києві?

— Хто заснував першу на Русі бібліотеку?

— Ким було запроваджено перші на Русі школи?

— Де і ким було створено першу на Русі школу для дівчат?

— Назвіть ім'я талановитого давньоруського художника Києво-Печерського монастиря.

— Чому Києво-Печерський монастир називають духовною академією Київської Русі?

V. Фундамент княжого палацу

— був виявлений у результаті археологічних досліджень ще в 1868 р.

Він знаходився на теперішній території історичного музею. Сам палац знаходився, фактично, там, де зараз тротуар і проїзжа частина вулиці. Це був палац князя, де проходили його знамениті бенкети.

Але не тільки градобудівництвом уславився князь Ярослав. Однією із найзначніших заслуг князя було створення **«Руської Правди»** — першого збірника законів на Русі.

1. Поміркуйте:

— Чому саме в роки князювання Ярослава Мудрого було укладено перший збірник руського права — «Руську Правду»?

— Які історичні документи передували їй, лягли в її основу?

— Які суспільні зміни, що сталися в Ярославову добу, зафіксовано в «Руській Правді»?

— Які групи населення розділяє «Руська Правда»?

2. Доберіть поняття до визначень:

— Головний управитель княжого двору, боярин _____.

— Збирач оброку, данини для князя.

Управитель княжого дому _____.

3. Знайдіть і виправіть помилки:

Смерд — селянин, який укладав з боярином *договір* («ряд») про тимчасову роботу на нього.

— *Холоп* — селянин, що володів земляним наділом і сплачував князю данину.

— *Рядович* — селянин, що потрапив у залежність до феодала, беручи у нього позику.

— З чого видно відмінності у становищі різних груп?

— Чиї інтереси захищає «Руська Правда»?

4. Робота з ілюстрацією «Одяг і зброя у X—XI ст.»

Розгляньте ілюстрацію і доведіть, що не лише одяг відрізняє цих людей один від одного. (Уявіть, що ви зустріли цих людей на вулицях міста.)

5. Поміркуйте.

— Що дає «Руська Правда» як історичне джерело для розуміння життя Київської Русі?

— Чому постала необхідність прийняття такого збірника законів?

— Порівняйте значення прийняття християнства і значення запровадження «Руської Правди» для Київської Русі.

Висновок: *Отже, ми з вами переступили поріг часу і побували у «місті Ярослава», в місті, від якого нам залишилися всесвітньовідомі пам'ятники архітектури, в місті, яке називали суперником Константинополя за своєю пишністю і красою.*

— Як ви гадаєте, у чому полягало це суперництво?

Домашнє завдання.

1. Заповнити таблицю «Зовнішня і внутрішня політика Ярослава Мудрого» за схемою:

	Внутрішня політика	Зовнішня політика
Мета		
Зміст		
Результати і наслідки		

2. Підготувати розповідь «Портрет князя Ярослава Мудрого».

